

Sociológia 1982

Štrnásť ročník Sociológie, vychádzajúcej od r. 1974 ako časopis pre otázky sociológie a vedeckého komunizmu, evokuje nejednu úvahu o postavení, funkciách a perspektívach marxisticko-leninskej sociológie v našej spoločnosti. V etape výstavby rozvinutého socializmu niet v podstate otázky, ktorá by nemala sociologický náboj, a to nie v zmysle „monotematickej“ výlučnosti, ale z hľadiska optimálneho využitia metodologicko-teoretického a prakticko-aplikačného potenciálu marxistickej sociológie. Marxisticko-leninská sociológia je povolaná postihnúť v jednote kontinuity a novej kvality rastúcu množinu nových javov a procesov, diagnostikovať pôsobenie spoločenských zákonitostí, odporúčať adekvátne sociotechnické riešenia...

Dlhodobou dominantou tematického zamerania časopisu sú závery rokovaní zjazdov KSČ a KSS, ako aj realizačných plenárnych zasadnutí ÚV KSČ a ÚV KSS. Od svojho založenia chce časopis jednak plniť základnú úlohu — v procese konfrontácie teórie a praxe tvorivo, s všestranným uplatnením dialektickej metódy rozpracúvať politiku strany v spoločenskovednej oblasti, jednak — a to je čoraz významnejšie — stimulovať včasné a kvalifikované riešenie aktuálnych, dozretých i narozievajúcich problémov. So zreteľom na tieto kritéria zasluhujú prvoradá pozornosť tri monotematické čísla (1, 3, 4).

Nie je len časovou ani príležitostnou zhodou, ak číslo 1 (ss. 3—144) je venované aktuálnym politicko-sociologickým problémom miesta a činnosti odborov ako príspevok k Slovenskému zjazdu Revolučného odborového hnutia. Nad závermi XVI. zjazdu KSČ a ich významom pre prácu slovenských odborárov sa zamýšľa člen Predsedníctva ústredného výboru KSS a predsedsa Slovenskej odborovej rady L. Abrahám (ss. 3—11). Obdobne sa jednotlivými exponovanými oblasťami odborovej práce so zreteľom na možnosti hlbšieho využitia spoločenskovedných disciplín zaoberajú tajomníci Slovenskej odborovej rady ss. O. Moncman (ss. 32—41), M. Ludrovská (ss. 75 až 86) a J. Žáčík (ss. 56—64). V týchto materiáloch sa odzrkadľuje potreba trvalej súčinnosti spoločenskovedných disciplín na riešenie konkrétnych úloh hospodárskej a sociálnej politiky v podmienkach dosiahnutého stupňa vývinu sociálnotriednej štruktúry.

Preto je v čísle organicky zaradená stať F. Charváta *K aktuálnym problémom vývoja sociálnotriednej štruktúry našej spoločnosti* (ss. 12—31) akumulujúca dosiahnutý stupeň sociologického poznania spoločenského pohybu a zdôvodňujúca daný metodologicko-teoretický prístup, otvárajúci produktívnu základňu pre riešenie politicky aktuálnych otázok reprodukcie sociálnotriednej štruktúry napr. z hľadiska procesov zblížovania a najmä riadenia spoločenských procesov. Veľmi aktuálnou je v tejto súvislosti otázka prekonávania „ekonomického redukcionizmu“.

Na široké, nie vždy využívané možnosti aktívneho pôsobenia odborových organizácií na citlivé stvárnovanie kultúrnych potrieb a aktivít pracujúcich na Slovensku poukazuje stať P. Pašku *Kultúrne potreby a aktivity pracujúcich na Slovensku* (ss. 65—74) vyvodzujúca na základe zistených empirických údajov závery pre kultúrnu politiku strany a štátu, najmä pokiaľ ide o nevyhnutné rozlíšenie funkčných potrieb od disfunkčných, negatívnych tendencií. To má osobitný význam pre zefektívňovanie práce odborov v podmienkach mladšej generácie (príspevok J. Staňu — L. Macháčka *Odbory a mladá generácia robotníckej triedy* (ss. 87—94), zdôrazňujúci potrebu rešpektovať reálnu situáciu v tvorbe sociálno-profesionálnej orientácie mladšej robotníckej generácie. Spomedzi príspevkov podnikových sociológov sa aktuálnymi otázkami formovania podnikového kolektívu zaoberá príspevok M. Šarišského reprezentujúci výsledky práce pracoviska podnikovej sociológie vo Východoslovenských železniarňach Košice (ss. 110—117). Autor analyzuje podmienky a faktory funkčnosti pracovného kolektívu (technickoorganizačné faktory pracovných podmienok), sociálnoekonomické faktory a faktory sociálnej starostlivosti a signalizuje určité problémy a nedostatky v tejto oblasti.

„Témou dňa“ presahujúcou rámec časopisu je neobyčajne dynamická problematika socialistického pracovného kolektívu v komplexnosti jeho jednotlivých aspektov, s jemu vlastnou tendenciou zjednocovať vlastné ciele s cieľmi socialistickej spoločnosti, dosahovať optimálne prepojenie makro- a mikroštruktúrálnej úrovne. Aktuálny posun k hodnoteniu sociálnoekonomickej efektívnosti socialistických pracovných kolektívov prezentuje stať I. Perlákiho *Socialistický pracovný kolektív* (ss.

495—508) svedčiaci o čoraz intenzívnejšej neformálnej (a možno predpokladať i nekonjunkturalnej) pozornosti spoločenskovedných pracovísk socialistických krajín tejto oblasti. Práve v tejto oblasti je príznačnou črtou úzka súčinnosť českých i slovenských sociológov v úsilí koncipovať ucelenú „teóriu“ pracovných kolektívov v konfrontácii s rôznymi nemarxistickými prístupmi a nutnosť ďalšieho rozpracúvania takých otázok, ako sú formy a fázy pracovných kolektívov z hľadiska dosahovania kritérií socialistického charakteru kolektívov a pod., sústavné prekonávanie negatívnych, disfunkčných, dezintegračných tendencií znižujúcich predpokladanú stabilitu kolektívov a pod.

Prínos tejto, ako aj ďalších obdobných statí je vari v tom, že podčiarkujú potrebu „reinventarizácie“ kategoriálneho aparátu marxisticko-leninskej sociológie motivovanej dlhodobou požiadavkou precíznej konfrontácie metodologicko-teoretických východísk bádania a dynamiky spoločenskej praxe. To neznamená iba samoučelné, formálne navracanie sa k otázkam postavenia a funkcie marxisticko-leninskej sociológie s určitým rizikom formalisticko-scholastického vymedzovania jej hraníc k ostatným spoločenskovedným disciplinám. To viedlo redakčnú radu k zaradeniu do diskusnej rubriky časopisu úvahy R. Šímu *Predmet, postavenie a úloha marxistickej sociológie v sociálnom poznaní* (ss. 521—536) a na ňu nadväzujúce úvahy nestora marxistickej sociológie A. Siráckeho *K problematike marxisticko-leninskej sociológie a historického materializmu* (ss. 647—654). Medzi teoretickými prístupmi obidvoch autorov vychádzajúcimi z hlbokého filozoficko-metodologického základu niet podstatných rozdielov, najmä pokiaľ ide o vymedzenie sociológie (marxistickej) ako osobitnej a relatívne samostatnej teoreticko-empirickej disciplíny s bezprostredným filozofickým charakterom a vedeckým obsahom, čím sa kvalitatívne odlišuje od rôznych buržoáznych sociologických koncepcií a teórií vystatujúcich sa rádoby-vedeckým pluralizmom, objektívnosťou a pod. Bez nadsázky možno povedať, že tieto statí veľmi aktuálne, ale aj programovo určujú metodologicko-teoretickú orientáciu časopisu (ale aj ďalšieho teoreticko-vedného bádania) s dôrazom na čo najprecíznejšie kategoriálne vymedzenie a posudzovanie sociálnych javov a procesov v efektívnej interdisciplinárnej kooperácii marxisticko-leninskej filozofie, sociológie a vedeckého komunizmu v jednote princípov a metód. To predpokladá fruktifikáciu výsledkov teoretického výskumu ostatných socialistických krajín, čo umocňuje ešte viac trvalú potrebu neformálnej teoretickovýskumnej súčinnosti českých a slovenských sociológov. Dokladom obojstrannej prospešnosti tejto orientácie, ktorú redakčná rada časopisu dôsledne sleduje i zabezpečuje, je aj publicita materiálov celoštátneho zjazdu čl. sociológov (3.—5. 11. 1981) v 3. čísle časopisu (ss. 241—368), ako aj v 3. čísle Sociologického časopisu. Publikovanie základných materiálov celoštátneho zjazdu československých sociológov, prejavu miestopredsedy ČSAV, riaditeľa Ústavu marxizmu-leninizmu ÚV KSČ Z. Snítla, prejavu predsedu Československej sociologickej spoločnosti pri ČSAV J. Zvaru, ako aj podstatného obsahu rokovania jednotlivých pracovných sekcií a výsledkov sympózia o úlohách marxisticko-leninskej sociológie v ideologickom boji dvoch svetových sústav dáva koncentrovaný základ pre sústavnú konfrontáciu sociálnej objednávky cieľov, úloh a dosahovaných výsledkov v tejto oblasti, jej medzinárodnoideovej exponovanosti.

Kritika jednotlivých odrôd a prístupov buržoáznej sociológie nemôže byť preto len okrajovou záležitosťou uspokojovanou napr. náhodným výberom statí, príspevkov a recenzií. Preto sa v 4. čísle časopisu môže čitateľ stretnúť s viacerými závažnými štúdiami, v ktorých sa v konfrontácii s marxisticko-leninskými východiskami podáva komplexná kritika metodologického pozitivizmu v americkej sociológii (ss. 373—396), súčasných modifikácií štruktúrneho funkcionalizmu (ss. 397—417) a fenomenológie v sociológii (ss. 418—438). Na tieto state autorov — pracovníkov Katedry marxisticko-leninskej sociológie FFUK — nadväzuje aktuálna úvaha K. Slivku *Ku kritike technicizmu* (ss. 446—452). Autor ukazuje, v čom je nebezpečenstvo recidív, resp. prejavov technicizmu v našich podmienkach, aká je proveniencia týchto rádoby „moderných“ názorov vulgarizujúcich vzájomný vzťah politiky, ideológie, ekonomiky a techniky. V súzvuku s touto statou analyzuje L. Lubelec nemenej závažnú *problematiku buržoáznej teórie a praxe riadenia* (ss. 453—461). Autor v statí spojením filozofického a sociologického prístupu rieši aktuálne kategoriálno-metodologické stránky problematiky riadenia v kontrapozícii marxistického a buržoázno-revizionistického prístupu. Nemenšiu pozornosť zasluhuje stat toho istého autora *Problémy sociologického skúmania osobnosti* (ss. 630—646), v ktorej autor naziera do problematiky metodologicko-teoretickej analýzy osobnosti, a to z hľadiska jej funkcie ako objektu a subjektu spoločenskej praxe, z hľadiska dialektickej jednoty osobnej a psychickej stránky atď.

Významná je i aktuálna *problematika sociálneho rozvoja*. Rovnomenná stať S. Zemanova s podtitulom *K teoretickému vymedzeniu pojmu* (ss. 616–629) zameriava pozornosť na aktuálne aspekty tejto kategórie vo vecnej konfrontácii jestvujúcich koncepcií a názorov marxisticko-leninských odborníkov.

Profil týchto a ďalších materiálov podnecujúcich tvorivú diskusiu smeruje k čoraz frekventovanejšiemu skúmaniu nosnej problematiky koncepcie a profilovania sociálnej politiky socialistického štátu s dôrazom na intenzifikačné faktory ekonomiky. Prednostnú pozornosť zasluhuje sociotechnicky koncipovaná stať L. Piscu *K problémom hospodárnosti, kvality a efektívnosti vo sfére spoločenskej potreby* (ss. 164–177). Autor zdôrazňuje trvalú potrebu rešpektovania osobitosti populačno-demografického vývoja pre štrukturáciu spoločnosti a sledované spoločensko-politické ciele. Na inom mieste sa autor v úvodníkovej štúdii venuje aktuálnej tematike starnutia, jeho spoločenským problémom (ss. 609–615) predznamenávajúcej v intenciiach rozhodnutia OSN aj „rok invalidov“ (1982), s prakticky nevyčerateľným spektrom teoreticko-praktických impulzov a nezastupiteľnej angažovanosti sociológie v ich riešení.

Ak otázky formovania socialistického spôsobu života sú trvale aktuálnou tematikou empirického výskumu a teoreticko-analytického zovšeobecňovania, je im venovaná na stránkach časopisu sústavná pozornosť. V materiáloch zo seminára na tému *Formovanie socialistického spôsobu života mladých žien a mužov*, ktorý usporiadala sekcia mládeže a sekcia rodiny Slovenskej sociologickej spoločnosti 4. marca 1982, predstavujú podnetný výsledok a sľubné perspektívy ďalšieho skúmania spoločných i špecifických črt mnohorožmernej spoločenskej angažovanosti, ktoré nemôže ignorovať výskyt i určitých nepriaznivých, ak nie negatívnych javov a ktoré sú zatiaľ uspokojivo výchovne odstraňované. To sa týka najmä príspevku D. Cahovej *K otázkam štúdia zdravého spôsobu života mládeže* (ss. 562–565) a K. Čukana *Spoločensko-politická aktivita žien pracujúcich v priemysle Slovenska* (ss. 553–556), evokujúceho aktuálnu potrebu permanentného výskumu intenzity, stimulov i zábran spoločenskopolitickej aktivity ako kľúčovej zložky politickej kultúry socialistickej spoločnosti. Niektorými aktuálnymi problémami *socializácie mladej ženy* sa na seminári zaoberali J. Suchý a R. Bednárík (ss. 509–520).

I tento komplex materiálov potvrdzuje ako pozitívnu črtu, ak časopis venuje so zreteľom na prioritnú požiadavku komplexného teoretickovedného skúmania dynamiky i fungovania sociálnotriednej štruktúry socialistickej spoločnosti trvalú pozornosť mladej generácii bez toho, že by sa neprípustne generalizovali výsledky narastajúceho radu sociologických výskumov v tejto oblasti. Už dlhodobejšiu tradíciu majú v tejto oblasti výskumy uplatnenia absolventov vysokých škôl, ktorá otázka vystupuje aktuálne do popredia i v súčasnej etape. V rovine konfrontácie údajov z rokov 1967, 1972 a 1978 sa zamyšľa nad aktuálnymi spoločenskopolitickými súvislosťami využitia sebarealizačného potenciálu vysokoškolských absolventov v SSR J. Lihocký (ss. 189–197). Je prirodzené, že prehľbovanie analytického prístupu v súvislosti s danými skutočnosťami umožní včasné a perfektné riešenie situácií, v ktorých sa prelína množina aspektov ekonomických, etických, politických a pod.

Z teoretických statí 15. ročníka Sociológie zasluhuje pre svoj netradičný prístup pozornosť štúdia J. Urxi a J. Kohouta *Marxisticko-leninská etapa sociálnej analýzy* (ss. 150–163), ktorá je významným diskusným príspevkom k tvorbe kategoriálneho aparátu marxistickej sociológie. Vari v súlade s autorovým zámerom treba iba zdôrazniť nevyhnutnosť praktického aplikačného využitia jednotlivých foriem a prístupov sociálnej analýzy, najmä pokiaľ ide o exaktné postihovanie sociálnej štruktúry pracovného kolektívu, mnohostrannej motivačnej štruktúry atď.

O úzkom maximálne funkčnom spojení časopisu, jeho tematicko-obsahového „zrkadla“ s praxou, presnejšie povedané s realizačnými zámermi a predbežnými efektami jednotlivých spoločenských oblastí, vypovedá skladba jednotlivých čísiel s ustálenými rubrikami nosných štúdií, rozhľadov, sociologických výskumov, informácií z vedeckého života a recenzií, pričom žánrová povaha týchto materiálov nemôže vylúčiť určité prekryvanie vyplývajúce z čoraz mnohotvárnejšieho obsahu sociologickej tvorby a jej maximálne koncentrovaného približovania širšie chápaným profesionálnym záujmom adresátov. Časopis prirodzene nemôže svoju aktuálnosť a praktickú využiteľnosť v aplikačnej sfére vyjadrovať len formálne chápanými vstupnými úvodníkmi, pričom však ostáva trvalou úlohou nie deklaratívna potreba postihovať v tomto žánru meritórne krátko- i dlhodobé úlohy zvyšovania spoločenskej angažovanosti marxistickej sociológie vo vzťahku spoločenských vied. To platí osobitne napr. o ich úlohách v širšom spoločenskopolitickom kontexte obsiahnutých v štúdiu K. Slivku *Úlohy spoločenských vied na vysokých školách* (ss. 145–149), predstavujúcej z hľadiska ostatného zasadania ÚV KSSZ kontinuálny článok v pro-

cese reálneho posudzovania účinnosti systému ideologickej práce kladúci zvýšené nároky na produktivnosť tvorivej diskusie. Bez nároku na vyčerpávajúci prístup chcel niektoré aktuálne otázky komplexného prístupu k tvorivej aplikácii sovietskych skúseností reflektovať úvodníkový príhovor O. Mošnera *O medzinárodnom významne skúsenosti ZSSR* (ss. 489–494).

Prax komponovania a tvorby optimálnej štruktúry časopisu zrejme ešte nie je vyčerpaná ani v tejto nezanedbateľnej oblasti, aby sa zmenšovalo riziko náhodného, niekedy i čiastočne formálneho výberu materiálov sústreďujúcich sa na aktuálny teoreticky podnetný, „provokujúci“ obraz dosiahnutých výsledkov, pozitív i nedostatkov v sociologickej oblasti. V tomto zmysle je potrebné venovať väčšiu pozornosť i recenznej rubrike, profilu jednotlivých príspevkov, poznámok i anotácií, s väčším dôrazom na publikovanie kriticko-diskusných materiálov.

Možnosti ďalšieho zdokonaľovania tematicko-obsahovej štruktúry z hľadiska nezastupiteľnej úlohy pomoci praxi nachádzajú konkrétne využitie v realizácii ďalších rubrik, ako *Na pomoc výučbe, Metódy a techniky sociologických výskumov* a pod. Pripravujú sa tematické besedy expertov k spoločenskému využitiu sociológie, referencie, v ktorých na stránkach časopisu spĺňa sledované ciele a predpoklady, s ktorými sa redakčná rada za účasti redakčného kruhu časopisu zodpovedne, v procese upresňovania ďalších krokov s dlhodobým predstihom zaoberá. Angažovaný prístup k závažným spoločenskopolitickým problémom nachádza opakovane svoje ocenenie od stranických, štátnych i spoločenských orgánov a organizácií.

Otakar Mošner

Významná publikace o pracovním a sociálním rozvoji v 7. pětiletce

(Jozef Mihalik: *Praca o sociálny rozvoj v 7. päťročnici*. Bratislava, Práca 1982, 280 s.)

Ve slovenském nakladatelství Práca vyšla na počest 35. výročí Vítězného února významná publikace Jozefa Mihalika *Práca a sociálny rozvoj v 7. päťročnici*.

Kniha je rozdělena do čtyř částí, z nichž v první shrnuje autor hlavní směry *zdokonaľování plánovitého řízení práce a sociálního rozvoje v 7. pětiletce* z hlediska závěrů XVI. sjezdu KSČ. Autor v této části charakterizuje generální linii KSČ, přijatou na XIV. sjezdu KSČ a dále rozpracovanou na dalších sjezdech KSČ jako „komplexní, dlouhodobý marxisticko-leninský program politického, hospodářského, sociálního a duchovního rozvoje společnosti“ (s. 9).

V druhé části soustřeďuje autor pozornost na *zdokonaľování organizace společenské práce a zvyšování její efektivity*. Vychází ze vztahů mezi rozvojem vědeckotechnické revoluce a společenské práce. Zdůrazňuje stoupající význam subjektivního činitele v tomto období, který se odráží v přeměnách společenské práce a změnách v postavení pracovníků. Plánovité řízení vědeckotechnického rozvoje je těsně spjata s plánováním a řízením rozvoje organizace společenské pracovní síly, jejíž úroveň rozhoduje o zvyšování společenské efektivity.

Autor se zaměřuje především na nejvyšší formy společenské organizace, spjaté s rozvojem vědecko-výrobních sdružení, chozrasčotními a brigádními formami organizace práce.

Ukazuje, že „vědecko-výrobní sdružení integrují vědu, techniku a výrobu do jedné organizační formy“ (s. 51).

Tím tato komplexní organizační forma umožňuje operativně zabezpečovat bezprostřední organickou vazbu a efektivní zkracování inovačního cyklu výzkum – vývoj – výroba.

Chozrasčotní formy organizace práce vytvářejí předpoklady vyšší zainteresovanosti VHJ a podnikových kolektivů na dosahování vyšší efektivity hospodářské činnosti a zvyšují odpovědnost mezi podnikohospodářskou sférou, VHJ a celou společností. Autor zdůrazňuje nutnost komplexnosti a provázanosti chozrasčotní organizace po celé ose řízení VHJ – podnik – vnitropodnikové útvary, v nichž se uskutečňuje bezprostřední výroba a které v současných podmínkách musí přecházet na nové brigádní formy organizace.

Jde o „novou formu organizace práce, při níž se přechází od individuální úkolové práce ke kolektivní odpovědnosti za práci brigády jako celku. Hlavním požadavkem už není individuální úspěch, ale úspěch brigády jako celku“ (s. 65).

J. Mihalik podrobně popisuje přípravu a postup zavádění brigádní organizace práce a hodnotí experimentální ověřování těchto forem v ČSSR.